

ניתוח קר וביקורת חריפה

אבנר הורוביץ

מאיר בראלי, מתנועה למנגנון: ניתוח התנוונותה של תנועת העבודה, אלילב, תל־אביב
1994, 223 עמודים

ספרו של מאיר בראלי מתנועה למנגנון הוא ניסיון להבין את התנוונותה של תנועת העבודה במונחים של שינויים פנימיים ויחסי הגומלין בין אותם שינויים ובין הסביבה שהתנועה פעלה בתוכה. הניתוח של בראלי שזור בהתבוננויות הכרוכות בחוויות אישיות ומשובצות בו אנקדוטות המכוונות להבהיר את הטיעונים. אולם הממד הביוגרפי בולט עוד יותר בתחום הזמן שהספר מכסה, הנפתח למעשה בשנת 1944, וכן בהתמקדותו של המחבר במפא"י ופחות בחלקים אחרים של תנועת העבודה הציונית. הניתוח של בראלי מקפל בתוכו השקפת עולם המתאפיינת במתח בין האמון הרב בכוחה של הפוליטיקה ובין הכרה בכוחם של תהליכים חברתיים ארוכי טווח. שלא במפתיע זהו גם אחד היסודות הסמויים באָתוֹס של מפא"י ההיסטורית.

הגישה של בראלי לניתוח ההיסטוריה של תנועת העבודה מתאפיינת בפער בין תיאור קר של שקיעתה במונחים של היגיון אָרגוֹני לבין ביקורת חריפה כלפי אלה הנתפסים אחראים לשקיעה, ובעיקר כלפי התרבות הפוליטית שגיבש 'הגוש' המיתולוגי בהנהגת שרגא נצר. בחלקים מהספר הקורא יכול לחוש, כי בראלי מצטער על כשלונה הפוליטי של המשמרת הצעירה, שהוא נמנה בין מייסדיה, ועל אי־הצלחתה להתוות את דרכה של מפא"י. בפרקים העוסקים בשנות החמישים והשישים הוא מרמז כי היה אפשר להקטין חלק מהגורמים לניכור של החברה הישראלית ממפא"י באמצעות שינוי שיטת הבחירות, מימון ממלכתי לפעילות פוליטית וריסון המנגנון ושיטותיו.

עם זאת, יש יסוד עמוק יותר לאי־הנחת של בראלי מדמותה של מפא"י, המזכיר מעט את הביקורת שמתחו רכיביה של מפ"ם על מגמת בן־גוריון להעדיף את הפעולה הפוליטית על פני הפעולה האי־אולוגית. באחת האנקדוטות המעניינות בספר, בראלי מספר על שיחתו עם שרגא נצר בענייניו של חוג רעיוני שהוא הפעיל בשכונת התקווה. אומנם נצר אמר לבראלי שיוזמתו היא התגלמות רוחה של 'מפא"י האמתית', אבל הוא סייג את המחמאה בכך שהמפלגה זקוקה לכל הקולות של שכונת התקווה... הסיפור מקפל בתוכו את המתח בין ההכרח להפעיל את שיטות 'הגוש' לבין המחיר

שבראלי וחבריו חשו שמפא"י ותנועת העבודה ישלמו בשל הפעלתן. בראלי דוחה גם את הניסיון הבן-גוריוני לחלוציות ממלכתית בשנות החמישים ומסביר את פשלונו בכך שהוא עמד בניגוד לרוח של התקופה ולצרכיה. לעומת זאת הוא משבח את הליכת בני המושבים הוותיקים למושבי העולים, שהיא בעיניו פעולה יוצאת דופן בשילוב שהתבטא בה בין כלים של התיישבות מוסדית ובין פעולה וולונטרית. מתוך התבוננות זו ניתן ללמוד על דמות החברה הטובה בעיני בראלי וחבריו למשמרת הצעירה, שרצו למצוא איזון בתנאים החדשים של מדינה בין כלים שלטוניים לבין הרוח הוולונטרית של תקופת היישוב. גישה זו נבדלה אומנם מהניסיון של רכיבי מפ"ם להתמודד עם המדינה, אך לא היה בכוחה לספק את הרוח האידאולוגית למפרשיה של תנועת העבודה בכלל ולתנועות הנוער שלה בפרט. לאחר שרטוט הקווים הכלליים לניתוחו, בראלי עובר לסקור כרונולוגית צמתים בהיסטוריה של מפא"י והמדינה הצעירה שהשפיעו על תנועת העבודה. כך הוא מבחין בתופעות ארגוניות שגרמו לניכורן של קבוצות חברתיות רחבות ממפא"י: האפליה העדתית, הפטרנליזם של הפקידות, הכניעה לכפייה הדתית והפרוטקציוניזם שנתפס לבסוף כשחיתות. אל הגילויים האלה הוא מצרף תהליכים ארוכי טווח של צמיחת עיליות חדשות בחברה הישראלית והשתנות הסביבה ההיסטורית שהצמיחה את תנועת העבודה לדרגת מעמד כללי שפעולותיו מתמוגגות עם הצרכים של הציונות. ניתוח זה אינו מקורי אומנם, אך בראלי משלב אותו לתוך הדינמיקה של התפתחות מפא"י ותנועת העבודה.

מותו של ברל כצנלסון הוא למעשה העוגן לדיונו של בראלי. לטענתו ברל בלם מגמות של התחזקות המנגנון וגייס פעילים צעירים איכותיים כמסקל-נגד לכוחו של הקיבוץ-המאוחד בקרב הנוער. אפרים ריינר כינה אותם מגויסים מקורבי ברל יזמים מוסדיים שנועדו למלא תפקידי מפתח מטעם התנועה. שיטות הגיוס המרוסנות של ברל הוחלפו, על-פי הסבר זה, בשיטות המינוי של שרגא נצר ו'הגוש', שחלקן נעשה פולקלור מוכר בכל דיון על מינויים פוליטיים בתרבות הפוליטית הישראלית. כך, בהיעדר כריזמה מנהיגותית דוגמת זו של ברל כצנלסון, נהפכה עוצמה שהיתה מווסתת לכאורה בעקרונות אידאולוגיים והוסבה לכוח עירום המונע תהליכי דמוקרטיזציה ורפורמות הכרחיות.

בראלי גמנע מלכרוך את בן-גוריון לתוך התרבות הארגונית של 'הגוש'. מלבד רמז קל לכך שבן-גוריון חטא בראשית שנות החמישים בשימוש-יתר במנגנונים ממלכתיים, הוא לכאורה מוצב בספר מחוץ ומעל למפלגה. ניתוח זה עלול להיות שנוי במחלוקת, אם מעמידים אותו למול הלהט של בן-גוריון במאבקו להגשים חלקים של החזון הממלכתי.

שליש מספרו של בראלי מוקדש להשפעות של 'הפרשה', הקמת רפ"י, מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים ותקופת הכהונה של ממשלת רבין בשנות השבעים בתור גורמים בתהליך שהסתיים במהפך 1977. אף אחד מן האירועים הללו לא חולל את המהפך, אך הם האיצו ביחד את התחושה שההגמוניה של מפא"י והאָמוֹן כיכולתה לשלוט שוב אינם מובנים מאליהם.

בראלי מוסיף להשפעות השליליות של תהליכים אלו את מה שהוא מכנה 'העדר מודעות לכוחו של היריב'. לטענתו מפא"י לא חשה בהתחזקותה של 'חרות' ובתמיכה שהיא נהנתה ממנה בקרב העולים החדשים. קביעה זו של המחבר שנויה במחלוקת לגבי תקופות שונות והיא אף סותרת במידה מסוימת את קביעתו כי בהתנגדותה הקיצונית ל'חרות' "צבעה" מפא"י את בגיץ בתור תחליף לתנועת העבודה ובתור אישיות המבטאת את מחאת העולים החדשים.

ספרו של מאיר בראלי משקף התבוננות רטרוספקטיבית של אחד מאלה שכוננו במפא"י 'צעירי המפלגה' ובוחר את הדרך הפוליטית שלו ושל חבריו בבגרותם. אולם חבריו של בראלי למשמרת הצעירה של מפא"י היו גם קבוצה חברתית ודורית שנבדלה מקבוצות צעירים אחרות בתנועת העבודה. אף שבראלי מבקר ביושר את אברהם עופר, אשר ידלין ומשה דיין, הוא לא משרטט את המקורות המשותפים לחבריו בתל-אביב, ב'גימנסיה הרצליה' ובתנועת המחנות-העולים. מבחינה זו ספרו נוטה לפרקים להדגיש את הניתוח הפוליטי ונוהר זהירות יתרה מלחרוג לעבר הביוגרפי.